

Trocki in proces destalinizacije v zgodovinski znanosti v Sovjetski zvezi 2. del

MARJAN BRITOVŠEK

2. Trocki in triumvirat v polemičnem ognju

Spor v vodstvu je postopoma dobival nove razsežnosti in se prenašal na partijsko članstvo. Začela se je ostra diskusija, ki je zajela 30000 partijskih celic, številne komiteje, rajone in partijske instance. Pravda je obširno poročala o teh diskusijah in objavljala izvlečke iz člankov, predlogov, ocen in s pristranskimi poročili ustvarjala potvorjeno sliko pogledov levice in njenih ciljev, medtem ko levica ni imela možnosti, da se bori proti klevetam in izrazi svoja stališča.

Načrt triumvirata je bil, da izolirajo Trockega in oslabijo njegovo pozicijo v politbiroju. Privrženca Trockega Krestinskega so poslali v Berlin, Rakovskega pa so premestili v London s pretvezo, da ga pošiljajo tja kot uglednega diplomata. Premestitev Rakovskega je izzvala odpor ukrajinskih voditeljev, ki pa so jih takoj zamenjali, da ne bi ovirali Stalinove nacionalne politike v Ukrajini. Trojka se je tako v imenu višjih interesov komunizma znebila poklicnih revolucionarjev, ki so verjeli, da boljševik, dostojen tega imena, ne more ugovarjati, ko mu sekretariat pošlje potni nalog z novo zadolžitvijo, saj partija pooseblja duh revolucije, CK je izključni predstavnik partije, politbiro pa je kvalificiran, da brez priziva tolmači mišljenje CK. Mnogim se je zdelo takšno "izgnanstvo" privlačno in se niso zavedali, kakšne cilje s tem zasleduje trojka. Tako so disciplinirano odšli v inozemstvo tudi Osinski, Jurenjev, Lutovinov, Kolontajeva in mnogi drugi. Manj ugledne nasprotnike so brez ceremonij odpravili v Sibirijo, Mongolijo in na Daljni vzhod.

Trocki se je kot "ujetnik politbiroja" položaja povsem zavedal. Boj proti njemu se je neusmiljeno nadaljeval in dobival nove razsežnosti. 14. decembra je Pravda objavila uvodnik, v katerem so grajali ustvarjanje razlik med starimi in novimi generacijami v partiji. Članek, ki Trockega ni izrecno omenjal, naj bi napisal Buharin, glavni urednik Pravde.²⁴

Pisec je javno obsodil opozicijo, ki ji je očital poskus, da uniči partijski aparat ter loči marksizem in leninizem ne upoštevajoč objektivno analizo pojavov.

Članek je bil uvod v glavni napad, ki se je začel 15. decembra s Stalinovim člankom v Pravdi in govorom Zinovjeva v Petrogradu, ki so ga objavili 20. in 21. decembra.

²⁴ Popov K.A., Diskusija 1923 goda, Moskva 1927, str. 47.

Stalin je pretrgal svoj molk že 2. decembra s svojim govorom O nalogah partije, ki ga je imel na zborovanju okrajnega komiteja v Krasnaji Presnji. Pred avditorijem, ki so ga sestavljali nižji partijski funkcionarji, je Stalin nastopil kot ljudskošolski učitelj. Njegovo poročilo je bilo parafraza splošnih idej iz resolucije politbiroja, ki so jo objavili tri dni kasneje, poslušalci pa so referat ocenili kot vsebinsko in koncepcijsko zelo prepričljiv, pretehtan in razsoden.²⁵

V svojem članku O diskusiji, o Rafailu²⁶, o člankih Preobraženskega in Saprónova ter o pismu Trockega, je Stalin v uvodu opozoril, da se razprava o položaju v partiji, ki se je začela pred nekaj tedni v Moskvi in Petrogradu, očitno približuje koncu. Zmagoslavno je ugotavljal, da je premagana opozicija, ki jo sestavlja blok dela levih komunistov (Preobraženski, Stukov²⁷) in tako imenovanih demokratičnih centralistov (Rafail, Saprónov in drugi). Opoziciji je očital, da je prekršila resolucijo X., XI. in XII. kongresa o prepovedi grupiranja. Stalin se je nato lotil štirih glavnih predstavnikov opozicije, ki jih je razvrstil po naslednjem redu: Rafail, Preobraženski, Saprónov, Trocki. Za najbolj doslednega in izrazitega predstavnika opozicije je označil Rafaila. Ostro je zavrnil njegovo kritiko na račun partije kot vojaške organizacije z vojaško disciplino in njegovo zahtevo, da je treba od zgoraj navzdol preveriti ves partijski aparat, ker je neučinkovit in tuj duhu partijskih načel. Stalin je Rafailova stališča zavrnil in poudaril, da je partija avantgarda delavstva. Preobraženskemu je Stalin očital, da je v svojem članku razveljavil osnovno usmeritev partije, sprejeto na X. in XI. partijskem kongresu, o prepovedi frakcij in o partijskem stažu za vodilne partijske funkcionarje. Nato se je Stalin lotil Saprónova in označil njegovo kritiko partijskega aparata kot nemarksistično. Pikro je zavrnil njegovo zahtevo po kadrovskih spremembah, ki naj omogočijo demokratizacijo partije.

Kot zadnjega se je Stalin lotil Trockega. Ostro je napadel njegovo pismo, ki ga je označil za poskus, da bi zlomil enotnost partijskega članstva. S sarkazmom in ironijo je obravnaval trditve Trockega o birokratizmu partijskega aparata in nevarnosti degeneracije stare garde, tako kot so se degenerirali voditelji II. internacionale. Cinično je z anonimno aluzijo na Trockega opozoril, da obstajajo v partiji elementi, ki z degeneracijo lahko resno ogrozijo partijo. S tem je mislil menjševike, "ki so stopili v partijo po sili in še niso opustili oportunističnih navad". To je bil pretkan in očiten udarec proti Trockemu. Stalin je poudaril, da je enotnost starih in mladih osnovna sila revolucije, ki jo skuša Trocki izpodkopati. Trockega je obtožil, da je stopil v blok z demokratičnimi centralisti in delom levih komunistov.²⁸

Stalin je ironiziral tudi druge "šampione nove demokracije", češ da v vsakdanji dejavnosti niso večji demokrati od njega. Napadel je Bjeloborodova²⁹, "nepozabnega

25 Pravda z dne 6. decembra 1923, Stalin Sočinenija V, str. 354-370. Britovšek M., Boj za Leninovo dediščino II, str. 338-341.

26 Rafail R.B. Farbman, krojaški delavec, je postal član partije leta 1910 ali 1912. Leta 1919 je postal član CK ukrajinske partije. Pripadal je struji decistov. Leta 1928 so ga izključili iz partije in deportirali. V izgnanstvu se je priključil opoziciji. Leta 1930 je bil pobudnik kapitulacije, nakar se je ponovno politično aktiviral. Leta 1934 so ga aretirali, nakar se je za njim izgubila vsaka sled.

27 Stukov I.N. (1887-1937), sin duhovnika, je stopil v partijo leta 1905. Imel je pomembno vlogo v vstaji v Moskvi leta 1917. Bil je najprej levi komunist, nato decist, sodelavec "Sibirskega biroja", član Združene opozicije. Umril je v ječi.

28 Pravda z dne 15. decembra 1923.

29 Bjeloborodov A.G. (1891-1938), po poklicu električar, boljševik od leta 1907, aktivist na Uralu, politični komisar in ljudski komisar za notranje zadeve. Podpisal je ukaz za likvidacijo carske družine. Zaradi opozicije so ga leta 1927 izključili iz partije. Kapituliral je leta 1928, kasneje pa je izginil v čistkah.

demokrata" med delavci Rostova, Rozengolja³⁰, ki je s svojim 'demokratizmom' očaral doneški bazen in Alskega³¹, ki je kot 'demokrat' povsod znan.

Partijski aparat je tako dobil namig, da Trocki ni nedotakljiv. Funkcionarji, ki so želeli napraviti kariero, so vedeli, kaj morajo narediti; začeli so podtalno denuncirati dotedanjega voditelja in aludirati na njegov bonapartizem.

V isti številki Pravde, v kateri je bil objavljen Stalinov članek, je bil natisnjen tudi poziv, ki ga je podpisal Stalin kot sekretar centralnega komiteja. V njem je pozval partijsko članstvo zunaj Moskve, naj v vsakem koticu države organizira razprave o položaju v partiji, vendar pa članstvo ne sme formirati skupin.

Istega večera je na zborovanju petrograjskih partijskih delavcev javno nastopil proti Trockemu tudi Zinovjev, ki ga je brez dvoma vzpodbudil Stalinov nastop. Naslov njegovega govora je bil Boj za partijo.³²

Takole je govoril: "Pred seboj imamo članek tov. Trockega, ki je bil objavljen tudi v naših časopisih pod naslovom Nova usmeritev. Na žalost je ta članek zelo nejasen in ga vsi ne moremo takoj razumeti... "Tročkizem" - Zinovjev je tedaj v polemiki prvič uporabil ta izraz - je po njegovem mnenju predstavljal opredeljeno strujo v ruskem delavskem gibanju. V svoje izvajanje je vpletel tudi Leninovo kritiko Trockega iz obdobja frakcijskih bojev v preteklosti, da bi tako prepričal poslušalce, da je sam nadaljevalec Leninove dediščine. Med drugim je izjavil: "Glavna napaka tovariša Trockega v njegovem članku Novi kurz je v tem, da predstavlja določeno oživitve, določeno renesanco starih nazorov o zakonitosti različnih struj in otenkov..." Stališče Trockega o birokratizaciji aparata partije in degeneraciji stare garde je Zinovjev lahko obšel, ne da bi se dotaknil poglobljene analize diagnoze bolezni birokratizma, kot je to storil Lenin v svojih zadnjih člankih.³³

Položaj Trockega v politbiroju pa je v sklepnem delu svojega govora takole opredelil: "Ne glede na to, da se sedaj v vrsti vprašanj razhajamo s tov. Tročkim, je kljub temu razumljivo samo po sebi, da tov. Trocki je in ostane eden naših voditeljev z največjo avtoriteto. Naj se zgodi karkoli, sodelovanje tov. Trockega v politbiroju je potrebno..."

Govor Zinovjeva je bil obsežen dokument, ki je imel obliko pisma vsem članom petrograjske partijske organizacije. Ta dokument so na zborovanju potrdili in obtožili Trockega, da je napadel resolucijo, ki jo je par dni prej tudi sam podpisal, s tem pa je kršil enotnost politbiroja.³⁴

Trockemu so med drugim očitali tudi "prikrita diktatorska nagnjenja". Očitali so mu sovraštvo do partijskega aparata in odklonilno stališče do stare garde, brezobziren individualizem, omalovaževanju boljševiške tradicije in notorično podcenjevanje kmetov, kar vse jasno kaže, da je v svoji notranjosti ostal tujec partiji, sovražnik leninizma in nepopoljšljiv napol menjševik. Očitali so mu, da je pripravljen postati trobilo neenotnih opozicijskih skupin in da je postal, čeprav podzavestno, glavni agent

30 Rozengolja A.P. je bil vojaški sodelavec Trockega.

31 Alski A.D. (1892-1939) je postal boljševik leta 1917. Bil je pristaš Trockega. Umrli je v ječi.

32 Britovšek M., Boj za Leninovo dediščino II, str. 367-373.

33 Ibidem, str. 370-373.

34 Resolucijo so objavili v Pravdi dne 18. decembra 1923, govor pa dne 21. in 25. decembra. Drugih govorov s tega zborovanja v Pravdi niso objavili. Prevod pisma Trockega z dne 8. decembra, njegov dodatek in Stalinov članek z dne 15. decembra ter njegov govor istega dne so objavili tudi v časopisu Inprekorr, št. 8, z dne 21. januarja 1924, str. 69-82.

malomeščanskih elementov, ki z vseh strani ogrožajo partijo in skušajo razbiti njeno enotnost, da bi v njej prevladali njihovi glasovi, predsodki in pretenzije.

V drugi polovici decembra, ko se je kampanja vse bolj razraščala, je izšlo v Pravdi le malo člankov opozicije. Trocki je pojasnil svoja stališča v dveh člankih, ki sta izšla v Pravdi 28. in 29. decembra pod naslovom O grupaštvu in formiranju frakcij ter O vprašanju partijskih generacij.

V članku O grupaštvu in formiranju frakcij³⁵ je Trocki ocenjeval vprašanja, ki so postala predmet partijske diskusije. Vodstvo je obdolžil, da ne želi uresničiti novega kurza: "Tisti privrženci stare smeri, ki so glasovali za resolucijo centrale v prepričanju, da bo ostalo vse pri starem, presojajo takole: Čim so vijake partijskega aparata nekoliko zrahljali, že so se pojavile tendence po oblikovanju raznih grupacij; vijak je torej treba spet močneje priviti. Ta pičila modrost prežema ducate govorov in člankov, ki nasprotujejo formiranju frakcij. Ti tovariši ocenjujejo resolucijo CK bodisi kot politično zmoto, ki jo je treba popraviti, bodisi kot spreten manever aparata. Mislim, da se zelo motijo. Če partijo lahko kaj dezorganizira, tedaj je to trdovratno vztrajanje pri stari smeri pod videzom voljnega pristajanja na novo.

Javno mnenje partije se neizogibno oblikuje iz protislovij in razlik v mišljenju. Ta proces omejiti le na aparat, medtem ko dobiva partija gotove sadove v obliki gesel, ukazov itd., pomeni, partijo idejno in politično oslabiliti...

Kljub temu, da je bila stara smer daleč proč od neke izdelane demokracije, ni obvarovala partije niti pred ilegalnim formiranjem frakcij niti pred diskusijami...³⁶

Smešno bi bilo pred tem zapirati oči. Da bi se temu izognili, morajo vodilni partijski organi prisluhniti širokim partijskim množicam. Vsake kritike ne smejo oceniti kot izraz frakcionaštva in s tem poštenih in discipliniranih partijcev prisiliti, da krenejo na pot determinacije in frakcionaštva."

Mnogi iskreni privrženci partije so bili sicer mnčenja, da je treba ostro nastopiti proti birokratizaciji partije, niso pa podpirali teze Trockega, da je treba partijo postaviti proti aparatu, česar pa Trocki decidirano niti ni zahteval, čeprav je pikro napadal vodstvo. Takole je zapisal: "Nesreča je v tem, ker je najmočnejše borbena krilo stare smeri v aparatu globoko prepričano, da je resolucija CK napačna, kar še zlasti velja za tisti njen del, v katerem je birokratizem označen kot vir frakcionaštva. Če zagovorniki starega kurza tega ne izjavljajo na glas, je to iz formalnih razlogov, ker je

35 Trocki, *Novij kurs*, Moskva 1924, str. 7-14, 22-31. Glej tudi *Inprekorr*, št. 13/1924, str. 122-124.

36 Trocki je mislil na frakciji Delavska resnica in Delavska grupa. Od stare delavske opozicije so ostale samo majhne skupine brez vpliva. V začetku leta 1922 se je pojavila aktivnejša skupina, ki se je imenovala Delavska resnica. V svojih proglaših je napadala visoke in srednje funkcionarje partije, sindikata in države kot "novo buržoazijo", obsojala njihove politične in materialne privilegije in oporekala režimu "samovoljo in eksploatacijo" ter pačenje značaja diktature proletariata. "Prepad med partijo in delavskim razredom se vse bolj pogloblja," beremo v njihovih proglaših. "Razred - diktator je dejansko oropan najosnovnejših političnih pravic." Ta disidentska grupa je zahtevala za "revolucionarne elemente proletariata" svobodo tiska in združevanja. Druga ilegalna skupina Delavska grupa je izražala podobne pritožbe. Postavila se je v bran "brezpravnih proletarcev", sindikalno organizacijo je ocenila za "element v rokah funkcionarjev, birokratski dodatek politbiroja". Partijo je obtožila, da vzpostavlja "diktaturo triumvirata", ne pa diktature proletariata. Ta skupina se je vse bolj vključevala v stavke, s ciljem, da jim da revolucionarno-demokratski pomen. Zahtevali so neomejeno svobodo tiska in pripravljali generalno stavko proti zlorabi oblasti. Pojavljali so se tudi tajni krožki opozicionalcev, ki niso vedeli drug za drugega. Vsi ti desidenti so širili iste resnice, v svojih doktrinarnih razmišljanjih pa so zapadali v konfuзна protislovja, prežeta z liberalizmom in anarhizmom. Manjkali so jim sposobni politični voditelji. Britovšek M., *Boj za Leninovo dediščino II*, str. 320-323.

celoten način njihovega mišljenja prežet z duhom formalizma, ki je idejna osnova birokratizma..." Po Trockem boja proti nevanosti frakcionaštva nikakor ne bilo mogoče dobiti s povsem formalno obsodbo in prepovedjo grupaštva.

Trocki se je dokaj nespretno lotil analize ravnanja Zinovjeva in Kamenjeva na večer pred Oktobrom. S svojim napadom pa je podzavestno okreplil Stalinov položaj v vodilni skupini. V svojih nadaljnjih izvajanjih je obravnaval tudi krize v partiji, ki jih je tudi sam povzročil, do svojih pogledov pa je bil zelo prizanesljiv. Vsekakor so bile v diskusiji okoli nove smeri netočne trditve njegovih nasprotnikov, da hoče razbiti aparat partije. "Partija ve, da pripadajo aparatu najdragocenejši elementi, ki poosebljajo ogromne izkušnje iz preteklosti. Toda partija želi aparat, ki ga je sama izvolila, obnoviti, ne pa se ločiti od njega.

Če se zamislimo v položaj, kakršen je v partiji in ga je pokazala razprava, nam bo postala jasna dvojna perspektiva nadaljnega razvoja. Ali idejno-organizacijske pregrupacije, ki zdaj poteka v partiji na liniji resolucije CK resnično pomeni korak naprej na poti organizacijske rasti partije in predstavlja začetek novega velikega poglavja? To bi bil za nas vse in za partijo najugodnejši in najuspešnejši izhod. Tedaj bi zlahka opravili s pretiravanjem v razpravah in z opozicijo ter predvsem z vulgarnodemokratičnimi tendencami. Ali bo partijski aparat, ki je prešel v nasprotni napada, prišel bolj ali manj pod vpliv svojih najbolj konservativnih elementov in bo z geslom boja proti frakcionaštvu partijo vrnil na večrajšnje pozicije? Ta pot bo mnogo bolj boleča. Ta pot seveda ne bo zaustavila razvoja partije, bo pa povzročila, da bodo ta razvoj spremljali veliki napori in pretresi... To so možnosti, ki se odpirajo. Smisel mojega pisma 'Novi kurz' je, da pomagam partiji storiti prvi korak tako, da bo uspešen in bolj ekonomičen. Vztrajam pri glavnih točkah tega pisma in zavračam tendenciozne in lažnive interpretacije."

V članku Vprašanja partijskih generacij so skušali Trocki in njegovi privrženci prikazati, da stoji ruska KP pred novo epoho, ki zahteva novo smer. Birokratizem, po mnenju Trockega, ni bil slučajen pojav v provincijalnih organizacijah, ampak splošen pojav, ki se ne širi od okraja prek gubernije k centru, ampak prej obratno iz centra h gubernijam in okrajem. Trocki je poudarjal, da ta pojav nikakor ni relikv vojnega obdobja, ampak rezultat prenašanja metod in navad uprave v partijo, kar se kaže vedno močneje. Birokratizem vojnega obdobja, v še tako izprijenih oblikah, je bil otročja igra v primerjavi z birokratizmom, ki nastaja v pogojih mirnega razvoja, ko si partijski aparat, ne upoštevajoč ideološko rast partije, trdovratno prizadeva, da misli in odloča zanjo. Trocki je opozoril, da ne gre za rušenje organizacijskih principov boljševizma, kot to skuša prikazati ta ali oni, ampak za njihovo prilagoditev novi etapi v razvoju partije. Treba je vzpostaviti bolj zdrave medsebojne odnose med starim partijskim kadrom in večino partijskih članov, ki so zrasli po Oktobru.

Glavna nevarnost starega kurza je bila po mnenju Trockega v težnji nekaj tisočev tovarišev, ki predstavljajo vodilno jedro, da spremenijo ostalo partijsko množico v objekt vplivanja. Če se bo ta režim še naprej trdovratno ohranjal, bo v zadnji konsekvenci nedvomno nastala nevarnost, da se partija izrodi in sicer istočasno oba pola, to je partijski podmladek in vodilni kader. V svoje nadaljnjem razvoju vodi birokratizem k odcepitvi od množic, h koncentraciji pozornosti na upravo, k premeščanju funkcionarjev, k oženju obzorja, slabitvi revolucionarnega instinkta, to se pravi k večji ali manjši izroditvi starejše generacije, oziroma vsaj njenega znatnega dela. Takšni procesi se razvijajo počasi in skoro neopazno, pojavijo pa se nenadoma. Tako svarilo,

ki se opira na objektivno marksistično analizo, lahko ocenijo kot žalitev, napad, ali kaj podobnega samo aparatčiki v svojem birokratskem pikolovstvu in ošabnosti.

Trocki se je spraševal: "Ali zares obstaja velika nevarnost takšne izroditve? V primeru, da stranka dojamе to nevarnost in nanjo aktivno reagira ter tako oživi resolucijo politbiroja, bo pokazala življenjsko sposobnost partije in našla živ vir protistrupa birokratski zastrupitvi. V tem je glavno jamstvo za revolucionarno samoohranitev partije. Če pa se bo stari kurz nadaljeval za vsako ceno s tihim ukazovanjem, z vedno bolj umetnim izborom, z zastraševanjem, skratka z metodami, ki temelje na birokratskem nezaupanju do partije, se bo dejansko povečala nevarnost izroditve znatnega dela partijskega kadra. Partija ne more živeti le od kapitala preteklosti... Naloga sedanjosti je, da premakne težišče partijske aktivnosti na stran osnovnega sloja partije."

Trocki je nato obravnaval strukturalne spremembe v sovjetski družbi v zadnjih šestih letih. Opozoril je, da zaradi počasne rasti industrije nosilec birokratizma niso tovarniške in obratne celice, ampak državni aparat. Bal se je, da se bo stari partijski kader v aparatu izrodil. Menil je, da na birokratizem najbolj ostro reagirajo študenti, ki zastopajo vse socialne sloje v partiji in vsrkavajo njihova stališča. Zato je že Lenin predlagal, da je treba v boj proti birokratizmu pritegniti študirajočo mladino. Trocki pa je v mladini, ki ji pripada jutrišnji dan, videl "naše nadzorstvo in našo zamenjavo".

Trocki je načel tudi vprašanje odnosa med partijo in državo. Takole je zapisal: "Proletariat uresničuje svojo diktaturo prek države sovjetoв. Komunistična partija je vodilna stranka proletariata in zato tudi svoje države. Vse se vrti okoli vprašanje, kako uresničiti to vodstvo, ne da bi se tesno amalgamirali z državnim birokratskim aparatom in se pri tem amalgamiranju izpostavili birokratski degeneraciji..."

Partija bo resnični voditelj samo na temelju žive, aktivne partijske demokracije. Čimbolj bodo prevladovalе metode aparatčikov, tembolj bo partijsko vodenje zamenjavala uprava izvršnih organov (komitejev, birojev, sekretariata itd.). S krepitevijo tega kurza se vse zadeve osredotočajo v rokah majhne skupine ljudi, včasih enega samega sekretarja, ki ga imenujejo, odstavijo, mu dajejo navodila, ga kličejo na odgovornost itd. Če se vodenje tako izrodi, stopi v ozadje osnovna in neprecenljiva prednost partije - njena vsestranska kolektivna izkušnja. Vodstvo dobi povsem organizacijski značaj in se pogosto izrodi v navadno poveljevanje. Partijski aparat se vmešava v vse detaljne naloge in vprašanja državnega aparata, prehaja pod njegov vpliv, se ukvarja z vsakodnevnimi vprašanji in vidi pred seboj le drevesa... Naivno je pričakovati, da sekretar že na temelju svojega sekretarstva posebejla vse znanje, potrebno za vodenje partije. V resnici si ustvari podrejen aparat z birokratskimi oddelki, birokratskimi informacijami in papirnatiimi navodili, se povezuje z državnim aparatom in se ločuje od žive partije... Vsakdanje birokratsko življenje državnega aparata pronica v partijski aparat in mu daje birokratske poteze... Birokratizem ne slabi samo partijske enotnosti, ampak slabi tudi vpliv partije na državni aparat. Tega tisti, ki najbolj na glas kričijo o vodilni vlogi partije v državnem aparatu, ne opazijo in ne razumejo..."

Takšna razmišljanja Trockega so naletela v vodilni skupini na oster odpor. Kampanje proti njemu ni bilo težko začeti zaradi upravičenega strahu pred nevarnostjo degeneracije sovjetskega sistema v osebno diktaturo. V partiji je vrelo zaradi ostre kritike ekstremno levih skupin, nezadovoljstva v obratih, vojaških metod poveljevanja, birokratizacije, zagrenjenosti zaradi položaja v Nemčiji, predvsem pa zaradi odsotnosti Leninove avtoritete. Ko se je Trocki s svojo izklesano osebnostjo kot

predsednik najvišjega vojaškega organa postavil na čelo opozicije, je postal razcep realna možnost. Trojka se ni čutila dovolj močno, da se javno postavi proti Trockemu. Da bi lahko uspešneje vodila svoje operacije, je pritegnila v tajni komite sedmih članov še Kalinina, Tomskega, Rikova in Buharina. Sam Buharin je nekaj let kasneje Trockemu dejal: "Nimamo demokracije, ker se bojimo Vas."³⁷

Pod geslom boja za enotnost ni bilo težko ustvariti razpoloženja proti Trockemu. Omahovanje Trockega v tem letu lahko pojasnimo s tem, da mu je bilo to razpoloženje dobro znano.

Buharinov napad na Trockega je pomenil novo fazo njegovega političnega razvoja. V polemiki s Trockim je razvil teorijo trockizma, ki je "vselej nasprotovala leninizmu". Iz zgodovine je izkopal politične primerjave in postavil Trockega nasproti starim leninistom. V razpravi pa si je vselej prizadeval prikriti svoje lastne dvome in slabosti.³⁸

Pri obračunavanju z opozicijo je postal pomemben in dragocen pomočnik ne davno okrepljeni aparat CKK in njeni krajevni podaljški. Novi predsednik CKK Kujbišev je hvalil njeno delo in zasluge, ker ji je uspelo prepričati, da se nesoglasja niso razrasla do take mere, da bi ogrozila enotnost partije.³⁹

Partijsko vodstvo je postopoma obvladalo opozicijo z organizacijskim pritiskom, informacijskimi sredstvi in partijsko disciplino. Frakcija triumvirata je imela svoje disciplinirane 'vernike', emisarje in svojo šifro za korespondenco. Razpolagala je z znatnimi državnimi sredstvi, s sredstvi prepričevanja, zastraševanja in korupcije. Tisti sodelavci Pravde, ki so si prizadevali, da bi svoje mesto na straneh Pravde našla tudi opozicija, so bili po sklepu CKK odpuščeni. Opozicija ja vedno težje javno izražala svoja stališča. Razširanje brošur Trockega Novi kurz so po izjavah privržencev Trockega praktično prepovedali.⁴⁰

Intelektualno superiornost svojih nasprotnikov je trojka kompenzirala z izkušnjami iz dolgih notranje partijskih bojev in se ni ustavljala pred ničemer za doseg svojih ciljev. Stalin je trdno držal vse niti v svojih rokah.

Takšni grupaciji, odločeni, da se obdrži na oblasti za vsako ceno, je stala nasproti opozicija, ki ji je manjkalo odločnosti, kohezije in vztrajnosti. Bila je daleč od tega, da bi zares predstavljala "frakcijo", za kar so jo neosnovano obtoževali. V svojih nastopih ni bila povezana in ni bila sposobna doslednega ravnanja. Nastopi Pjatakova, Preobraženskega, I. Smirnova, Radeka, Šljapnikova in Saprionova so dokazovali heterogenost njihovih stališč. Trocki pa se je bolan izpostavil napadom tedaj, ko jih ni bil sposoben odbiti.

Da opozicija ni dobila podpore delavcev, ni bila kriva njena politična linija, niti celotno vzdušje; odločujoč dejavnik je bil učinkovit organizacijski faktor. Ko so decembra 1923 nasprotniki začeli meriti svoje sile, so celice tovarniških delavcev in celice na podeželju enotno podprle vodstvo. Pritisk partijskega aparata ni dopustil da bi se ustvarile pomembnejše zveze med njimi in opozicijo. Opozicija je imela nekaj časa precej privržencev med študenti in moskovskim partijskim članstvom, ki je bilo

37 Trotzki, *Mein Leben*, str. 448.

38 Pravda z dne 28., 29. in 30. decembra 1923 in z dne 1. in 4. januarja 1924. Na 13. partijski konferenci, mesec kasneje, je Stalin Buharina označil za pisca tega članka. Stalin, *Sočinenije VI*, str. 38.

39 Kujbišev, *Pervi god raboti, Voprosi sovjetskoga hozjajstva in upravlenija*, april-maj 1924, str. 4.

40 Eastman M., *Since Lenin Died*, str. 81.

zaposleno v mestni administraciji. Dejstvo, da je moskovsko partijsko organizacijo sestavljajo 25% študentov, je ključ za razumevanje moči opozicije v glavnem mestu.⁴¹

Po oceni Zinovjeva večina voditeljev mladinskega CK ni bila dovolj zanesljiva in so jih izključili iz partije.⁴²

Kljub velikemu administrativnemu pritisku je opozicija v Moskvi dobila polovico glasov. Novi kurz je vsekakor odgovarjal predvsem demokratičnim težnjam "nižjega članstva" partije. Revolucionarna tradicija je bila še žilava in je premagovala ovire birokratske poslušnosti. Toda hierarhija sekretarjev je imela dovolj moči, da zlomi vse poskuse, ki bi ogrozili njeno eksistenco. Levo usmeritev, ki so jo uradno obtožili "desnega odklona", napol menjševizma, oportunističnega in nazadnje trockizma, so žigosali za "bonapartizem". Na tej stopnji boja za oblast se trojka še ni želela povsem odkrižati Trockega, hotela ga je le odstraniti kot tekmeča v boju za Leninovo nasledstvo tako, da je podcenjevala njegove zasluge v Oktobru in državljanski vojni ter slavila Lenina kot ustanovitelja stranke. Vodilna vloga Trockega bi pomenila oblikovanje nove vodilne skupine in postopno odstranjevanje "stare garde", o kateri so menili, da so sami njeno jedro.

Trojka je kontroverzo s Trockim gradila na moči svoje organizacije, njeni strnjivosti in enotnosti v partijskem aparatu. Opozicija ni bila le organizacijsko šibka, naredila je tudi več taktičnih napak. Ker vse do novembra ni javno nastopila, članstvo ni bilo pravočasno seznanjeno z njenim reformnim programom. Navadni člani partije so bili prepričani, da obstaja v vodstvu popolno soglasje. Članstvo v provincah, kjer opozicija ni bila organizirana, je zato osupnil izbruh polemike, ki se je začela v decembru, ni imelo časa, da bi dojelo bistvo spornih vprašanj. Trojka je kaj kmalu žigosala opozicijo kot "protileninski odklon", ki nasprotuje reformnim prizadevanjem partije. Le malo članov se je bilo v takšnih okoliščinah pripravljeno upreti trojki in se pridružiti opoziciji.

Nadaljevanje diskusije je še povečalo zmedenost, ki jo je vodstvo vneto razpihovalo. Opozicija je tudi dokaj megleno izdelala konkretne predloge za uresničevanje delavske demokracije. Trojka pa je iz svaril opozicije o boleznih partije v sklepih z dne 5. decembra spretno povzela sklepe praktičnega pomena. Za navadne člane partije so bili važni samo praktični rezultati. Navajeni so bili poslušati samo uradno argumentacijo in zdelo se jim je malo verjetno, da bi prihod opozicije na oblast prinesel večje izboljšave.

Dejstvo, da je pohod proti opoziciji v drugi polovici decembra naenkrat dobil tako ostre oblike, je zgovoren dokaz, da so se sovražnosti med voditelji že dolgo kopičile. Nesoglasja, rivalstvo in strah so rodili besno sovraštvo, ki ni izbiralo sredstev. Ko je izbruhnil vihar frakcijski boj, se ni bilo več mogoče vrniti k relativno svobodni diskusiji, ki naj bi navzven pričala o enotnosti vodilne skupine. V dolgi boljševiski zgodovini notranjepartijskih opozicij ni bilo nobeno opozicijsko gibanje izpostavljeno tako težkim obtožbam in ga niso zmleli tako brez usmiljenja, kot se je to zgodilo z opozicijskim gibanjem leta 1923.

Trocki je odločno napadel monopol oblasti, ki si ga je prek partijskega aparata prilastila stara garda. Vodstvu je očital, da vodi partijo v nevarnost, da bo izgubila svoj proletarsko-socialistični obraz. Trdil je, da preti partiji nevarnost, da se bo izrodila,

41 Dvenadecij sjezd RKP(b), str. 122.

42 Zinovjev, Četirnadecij sjezd VKP(b), Moskva 1926, str. 459-460.

ne glede na to, ali bo zaupala svojo bodočnost partijskim množicam ali stari gardi. Potem, ko na zahodu ni prišlo do revolucije, se je morala Rusija nasloniti na lastne sile.

Decembar leta 1923 predstavlja pomemben obrat v zgodovini RKP(b). Politično življenje se je v vrhovih partije povsem spremenilo. Dotlej je v partiji obstajala relativno številčna vodilna skupina, v okviru katere so svobodno razpravljali o nesoglasjih. Leta 1923 pa so se v partiji oblikovale fronte in začel se je boj brez priznanašanja. Ena stran je bila kritizirana in heterogena v svojih stališčih, druga pa se je strnila v disciplinirano falango pod poveljstvom enega poveljnika. Aparat partije s hierarhično disciplino je posebej oblikoval Stalin. Tožilec v obtožnici proti opoziciji je bil Buharin, glavna tarča napada pa je bil Trocki kot voditelj opozicije. Zmerna leva opozicija je bila ranljiva, ko je napadala deformacije leninskega sistema, ker je sama poskušala revolucionarne ideale na drastičen način usklajati z avtoritarnimi sredstvi. Tudi njim bi bilo mogoče očitati birokratsko ravnanje in jih obtožiti kršitve principov, za katere so se zavzemali. Mnogi privrženci opozicije z ultra levo preteklostjo Trockemu niso zaupali.

Partijski voditelji so si iz partijske zgodovine v frakcijskem boju kovali polemično orožje. S tem so začeli uvajati škodljivo prakso prilagajanja preteklosti trenutnim potrebam. Buharin, ki je kritiziral opozicijo Trockega proti Leninu v sporu okoli brestlitovskega miru in v sindikalni debati ter stalno poudarjal njegovo menjševiško preteklost, je molčal o lastnih napakah in dejstvu, da je sam bil na čelu leve opozicije proti Leninu. Tudi diskusija, ki jo je vodil, je imela frakcijski značaj. Cilj političnega obračunavanja je bil boj za oblast.

Partijska kriza v novembru in decembru 1924 je bil zadnji primer, da je Pravda seznanjala bralce s kontroverznimi izjavami skupin, ki so se borile v partiji.

Partijska kriza je dosegla vrelišče v zadnjih tednih Leninovega življenja. Njegova dolgotrajna bolezen je vzbujala negotovost in zaskrbljenost. Opozicija je izkoristila nezadovoljstvo množic in jih poskušala zbrati okoli sebe. Stalin je retrospektivno izjavil: "To je bil boj v partiji na življenje in smrt."⁴³

Rikov je realistično ugotavljal, da je ta boj pripeljal moskovsko organizacijo na rob razpeca.

Sredi decembra 1923 so se začele tudi priprave na splošno partijsko konferenco, ki so jo sklicali za sredino januarja 1924. Partijski voditelji, ki so konferenco pripravljali, so bili zaskrbljeni, da bo Trocki na njej nastopil proti njim.

Zdravstveno stanje Trockega je bilo slabo; mučila ga je stalna vročina. Telesno je bil izčrpan in mučila ga je depresija. Čutil je, da se mu bliža poraz. Njegovo razpoloženje je nihalo med optimizmom in apatijo. Ko je bila kampanja na višku, je bilo 31. decembra 1923 izdano uradno zdravstveno poročilo. Zdravniki so Trockemu priporočili, naj zapusti Moskvo in vsaj za dva meseca odide na klimatsko zdravljenje. Ko se je pripravljal, da odpotuje na Kavkaz, se je 16. januarja 1924 začela 13. konferenca.

Na večer pred odhodom Trockega na zdravljenje je izšla njegova brošura *Novi kurz*. V njej je objavil svoje pismo z dne 8. decembra 1923, članke, ki jih je objavila nato Pravda, in še štiri dotlej še neobjavljene članke na temo partijska diskusija. V enem od teh člankov z naslovom *Tradicija in revolucionarna politika* je skušal zavrtniti

⁴³ Stalin, *Sočinenije* VI. str. 253.

napade na svojo partijsko preteklost: "K Leninu sem prišel po boju, toda pridružil sem se mu povsem in popolnoma. Razen aktivnosti v službi partije ne morem navesti dodatnih jamstev zase... Tradicija boljševizma mi ni nič manj sveta kot drugim. Nihče ne more identificirati birokracije z boljševizmom, ali tradicije z uradništvom."⁴⁴

Izid brošure je pomenil za nasprotnike priznanje, da stoji Trocki na čelu opozicije. Čeprav na konferenci ni bil navzoč, je postal glavna tarča napadov, ne da bi se mogel braniti.

13. partijska konferenca (od 16. do 18. januarja 1924), le malo pred Leninovo smrtjo, predstavlja mejnik v organizacijskem razvoju ruske komunistične partije. Partijsko vodstvo je načrt za konferenco skrbno pripravilo. Prizadevalo si je premagati opozicijo že na volitvah delegatov za konferenco. Trditve opozicije, da so delegate izbirali po pritiskom, niso bile neosnovane. V takih pogojih bi bil bolje, da se opozicija konference sploh ne bi udeležila.

Pred 13. partijsko konferenco še ni bilo direktnih ali javnih represalij proti tistim, ki so kritizirali partijsko linijo; njihovo frakcijsko aktivnost so samo obsojali in proti njim izvajali indirektno diskriminacijo. Strah pred bolj drastičnimi ukrepi je postal močan faktor pri oblikovanju partijskega mnenja.

Sklepe, ki naj bi jih sprejela konferenca, so pripravili že na plenumu CK; delegati so jih le mehanično potrjevali. Sklenili so, da bo Rikov na konferenci pojasnil resolucijo o gospodarski politiki, Stalin bo interpretiral resolucijo o nadaljnjih nalogah graditve partije, Zinovjev pa resolucijo o mednarodnem položaju. Vloga Kamenova kot predsednika konference je bila omejena na otvoritveni in sklepni govor ter krajši poseg v ekonomsko debato. Eno svojih prvih glavnih vlog pa je na konferenci odigral Stalin.

Stalin je v svojem nastopu ostro napadel odsotnega Trockega, kateremu je očital šest temeljnih napak: Prvo napako naj bi storil, ko je dan po objavi resolucije nastopil s člankom proti njej. Druga napaka je bila, da je med razpravo ravnal dvolično, tretja, ker je postavil partijski aparat proti partiji, četrta, da postavlja mlade proti starim kadrom in obtožuje stare kadre degeneracije. Kot peto napako je označil trditev Trockega, da se je treba ravnati po študirajoči mladini, za šesto napako pa je označil zahtevo po svobodi grupacij.⁴⁵

Stalin je opoziciji zagrozil s sankcijami, če bo še naprej razvijala svojo aktivnost. Pri tem se je skliceval na nek Leninov predlog, ki je bil sprejet na X. partijskem kongresu kot tajni dokument.

Vodstvo je na 13. konferenci spremenilo svojo taktiko. Voditelji so si dotlej prizadevali, da bi zabili zagozdo med Trockim in opozicijo in zmanjšali pomen skupne platforme; v kampanji proti Trockemu so bili prizanesljivi. Poslej pa jim ni bilo več treba z manevriranjem ločiti nasprotnikov. Trockega so začeli identificirati z opozicijo.

Na konferenci se je pokazalo, da je opozicija nemočna. Opozicija je sicer trdila, da jo podpirajo partijske organizacije v Rjazanu, Pencu, Kalugi, Simbirsku in Čeljabinsku. To je bila verjetno zasluga tistih članov partije, ki so jih zaradi opozicijskih stališč prestavili iz centra v provincialna mesta. Jedro opozicije je bilo v Moskvi, vendar

44 Trocki, *Novij kurs*, Moskva 1924, str. 48-49.

45 Britovšek, M., *Boj za Leninovo dediščino II*, str. 424- 429.

na moskovski oblastni konferenci, ki je bila 10. in 11. januarja kot uvod v vsrusko konferenco, na strani opozicije ni bilo več kot 18% delegatov.

Partijska konferenca je sprejela Stalinovo oznako opozicije. Z njo se je končala diskusija, ki je pretresala partijo polne tri mesece. Avtoriteta trojke se je utrdila. To je bilo prvo predstavniško zborovanje, ki je jasno pokazalo, da so ogrožene bolj osebnosti kot načela. Že pred Leninovo smrtjo je bila utrta pot za njegovega naslednika, opozicija pa je še vedno upala, da bo Lenin ozdravel.

Čeprav Lenin ni več sodeloval pri vodenju partije in države, je s svojo fizično prisotnostjo brzdal dediče, ki so se že pripravljali, da žrtvujejo načela interesom oblasti. 21. januarja 1924 je Lenin umrl.

3. Stalin utrjuje svojo oblast

Stalin si je kot glavni organizator pogrebnih svečanosti prizadeval, da umetno ustvari Leninov kult in tako razvrednoti zgodovinsko vlogo Trockega. Novico, da je Lenin umrl, je Trockemu sporočil Stalin s šifriranim telegramom, ki ga je Trocki dobil 21. januarja na železniški postaji v Tiflisu potem, ko je malo prej dobil sporočilo, da Lenin uspešno okreva in bo kmalu spet prevzel državne posle. Trocki je nato s telegramom obvestil Kremelj, da se bo takoj vrnil v Moskvo. Že čez eno uro je dobil Stalinov odgovor, da bodo pogrebne svečanosti že v soboto, zato se Trocki ne bo mogel vrniti pravočasno. Posredoval mu je priporočilo politbiroja, naj zaradi svojega slabega zdravstvenega stanja nadaljuje potovanje v Sohum. Trocki je nato nadaljeval potovanje, Leninu v spomin pa je napisal nekaj globoko patetičnih vrstic.⁴⁶ Ko je Trocki prispel v Sohum, je izvedel, da so pogrebne svečanosti prestavili za en dan.⁴⁷

V okviru posmrtnih slovesnosti je Stalin nastopil kot govornik tudi na zasedanju drugega kongresa sovjetov. Temu govoru je pripisoval velik pomen in je skrbno zabeležil, da je njegov govor trajal od 20.24 do 20.40. Nekdanji gojence semenišča v Tiflisu je v svojem govoru posnel izrazoslovje liturgičnega speva v obliki nekakšnega creda leninistične religije: "Ko nas je zapuščal, nam je tovariš Lenin naročal, naj visoko cenimo in ohranimo čist veliki naziv člana partije. Prisegamo ti, tovariš Lenin, da bomo častno izpolnili to tvojo zapoved..."

Ko nas je zapuščal, nam je tovariš Lenin naročal, naj čuvamo enotnost naše partije kot zenico svojega očesa. Prisegamo ti, tovariš Lenin, da bomo častno izpolnili to tvojo zapoved..."

Tak način Stalinovega izražanja je bil mnogim komunistom tuj. Zavračali so tako hvalisanje, ki ga je tudi sam Lenin ostro obsojal. V času, ko je partijo in še posebej aparat partije že resno načela rja birokratizma, je Stalin leninizem dvignil na piedestal nove religije. Spomin na velikega revolucionarja so izkoristili za neskončne spektakularne ceremonije. Lenina so prikazovali kot junaka, genija, nadčloveka. Trojka je iz njega naredila nekakšnega boga, da bi lahko sami postali njegovi preroki in pripravili pot za svojo lastno bodočo beatifikacijo. Iz njihovih hvalnic je bilo mogoče sklepati, da je Lenin vse vedel, vse videl in vse predvidel. Začeli so slikati njegove portrete, en face in v profilu, izdelovati njegove biste, kipce, njegov lik je bilo najti na

⁴⁶ Inprekorr, št. 14, z dne 28. januarja 1924.

⁴⁷ Prvič so v Pravdi najavili, da bo pogreb 25. januarja, ta sklep pa je politbiro verjetno 24. januarja spremenil.

medaljah, značkah, robcih, rutah, posodah, pepelnikih, skatlah za cigarete, na zidovih, na postajah, na pročeljih predavalnic, v črno-beli tehniki ali v barvah. Mestom, ulicam, podjetjem, klubom in stadionom so dajali njegovo ime. V prozi in stihih ga je slavila neprebrljiva bombastična literatura. Stalin pa je izjavil: "Tovariši!, Mi, komunisti, smo ljudje posebne kova. Ustvarjeni smo iz posebnega materiala. Mi smo tisti, ki sestavljamo armado velikega proletarskega stratega, armado tovariša Lenina..."

V tem deliriju je bilo slišati kot glas vpijočega v puščavi trezno razmišljanje Krupske: "Imam veliko prošnjo do vas. Ni treba izkazovati žalovanja za Iljičem z izražanjem zunanjih časti njegovi osebi. Ne postavljajte mu spomenikov, ne imenujte palač po njem, ne prirejte velikih slavnosti v komemoracijo itd. Vse to je pomenilo v njegovem življenju tako malo, bilo mu je tako nadležno. Namesto vsega tega naj tisti, ki želijo izkazati čast imenu Vladimirja Iljiča, zgradijo otroške vrtnice, šole, biblioteke, bolnišnice, domove za onemogle itd., predvsem pa naj v praksi izvajajo njegova načela."⁴⁸

Položaj Trockega se je po Leninovi smrti še poslabšal. Ljudje so opazili, da med člani politbiroja na častni straži manjka Trocki. Nekateri so njegovo odsotnost tolmačili kot posledico nesoglasij v politbiroju.

Trocki je v Sohumu dolge dneve preležal na verandi sanatorija. Videlo se je, da je živčno povsem razrvan. Njegova volja je bila ohromljena. Želel je biti sam. Kasneje je zapisal: "Nisem mogel dvigniti niti peresa, da bi pisal..."⁴⁹

Nekaj tolažbe mu je vlila pristrčna poslanica Leninove vdove. Sporočila mu je, da je Lenin tik pred smrtjo vidno ganjen prečital oceno Trockega, v kateri ga je ta primerjal z Marxom. Zagotovila mu je, da je Lenin do smrti ohranil do njega prijateljska čustva, ki mu jih je izkazal ob njenem prvem srečanju v Londonu. Trocki pa je dobil tudi sinovo pismo z očitki, ker se oče ni udeležil Leninovega pogreba. Sin Ljova je v pismu opisoval veličastne pogrebne svečanosti in povorke množic ob Leninovem mrtvaškem odru.

Trocki Lenina ni oboževal, vsekakor pa ga je globoko spoštoval kot največjega človeka revolucionarne epohe. Nasprotoval je oblikovanju Leninovega kulta, ki je bil živemu Leninu povsem tuj. Leta 1924 je nasprotoval postavitvi mavzoleja na Rdečem trgu in balzamiranju Leninovih posmrtnih ostankov. Zavzemal se je, da bi Leninovo truplo sezgali.

Med zdravljenjem v Sohumu je začel Trocki skicirati zgodovinsko podobo Lenina. Najprej je objavil brošuro z naslovom Lenin in stara Iskra. Ta sestavek je kasneje vključil kot uvod v delo O Leninu s podnaslovom Gradivo za biografa. V tej knjigi je Trocki pojasnjeval svoja stališča v frakcijskih bojih.

Kmalu se je pokazalo, da je lahko samo Lenin krotil in usmerjal dva tako nasprotna značaja, kot sta bila Trocki in Stalin. Dejstvo, da je Trocki nastopal kot najožji Leninov sodelavec, je vznemirjalo njegove oponente, ki so ga obdolžili maloburžoaznega odklona od leninizma. Iz zavesti ljudskih množic so hoteli izbrisati podobo Trockega kot Leninovega sodelavca. Lenin je s Trockim leta 1917 sicer sodeloval, ni pa Trocki užival njegovega intimnega zaupanja. O zadnjem obdobju Leninovega življenja Trocki v svoji knjigi ne pove ničesar, čeprav je Lenin pokazal do njega določeno naklonjenost v njegovem boju s Stalinom.

48 Pravda z dne 30. januarja 1924.

49 Trotzki, Mein Leben..., str. 467.

Živi, dinamični leninizem so začeli "balzamirati" že pred Leninovo smrtjo. Trocki se je proti koncu leta 1923 pritoževal: "Leninovega nauka ni mogoče s škarjami razrezati na citate, ki bi bili primerni za vse okoliščine."⁵⁰ S citati iz Lenina je poskušal razpršiti dvome v svojo verodostojnost. Smešni so se mu zdeli poskusi, da hipnotizirajo veliko, revolucionarno partijo s ponavljanjem vedno istih formul, ki naj pravilno odgovorijo na vsa vprašanja, ne glede na njihovo bistvo.⁵¹

Dokler je bil Lenin odločilni faktor v politiki, se je leninizem nenehno obnavljal in dopolnjeval. Čeprav je Lenin pogosto razmišljal v zgodovinskih analogijah, se ni ravnal po kakšnem precedenčnem primeru, ko se je odločil za pot, po kateri naj bi šel. Za diktaturo proletariata v zaostali deželi v zgodovini ni imel vzorov. Brest Litovsk ali Nep so bili problemi, ki jih ni mogel rešiti na osnovi Marxovih spisov. Lenin prav tako ni želel zapustiti kakega sistema, ki bi bil sam v sebi zaključen in bi dajal veljaven odgovor na vsa vprašanja. Leniove odločitve so vedno izhajale iz specifičnega položaja.

Po Leninovi smrti so formalno rešili vprašanja nasledstva v vladi in partiji. Enotnost partije in zvestobo vodstvu so proklamirali za najvišji ideal. Molotov je izjavil: "Razvoj partije v prihodnosti bo zasnovan na Leninovem pozivu." Leninski poziv za vstop v partijo je spremljala čistka, ki je zajela predvsem privrženca opozicije. CK je potrdil resolucijo 13. partijske konference.

S pozivom za množični vstop v partijo so partijo hoteli okrepiti po številu članov in strukturi. Poziv je pozdravil celo Trocki kot transfuzijo proletarskih elementov v telo birokratsko okostenele partije. Na XIII. partijskem kongresu je to svoje stališče ponovil.⁵²

Trojka je razglasila leninizem za izključno in zakonito ideologijo sovjetske države. Po Leninovi smrti je postal Leninov nauk nova biblija, v kateri je bilo mogoče najti odgovor na vsa vprašanja, ki jih je zastavljala zgodovina. Leninizem, kot ga je tolmačila trojka, je postal skrčena verzija osiromašenega postrevolucionarnega boljševizma, nova stopnja v odstopanju od avtentičnega marksizma, od katerega je ostala le oblika, izgubila pa se je vsebina. S svojo dogmatiko, mistiko in sholastiko je bil na najboljši poti, da postane zapletena teologija.

Leninski poziv v partijo ni upravičil upov Trockega. Kasneje je v izgnanstvu Trocki takole ocenil takratni položaj: "Vladajoča skupina je izkoristila Leninovo smrt in razglasila 'Leninov vpoklic v partijo'. Vrata partije, ki so bila dotlej skrbno zavarovana, so odprli na stežaj... Politični namen akcije je bil, da razvedenijo revolucionarno avantgardo in jo zamenjajo s politično neizoblikovanimi ljudmi, brez izkušenj, brez iniciativnosti, toda navajenimi, da se podrejujejo višji oblasti. Namen so dosegli. Tako je leninski poziv rešil birokracijo nadzorstva proletarske avantgarde in zadal leninski partiji smrtni udarec. Aparat si je izvojeval potrebno neodvisnost..."⁵³ Dejansko je postal leninski vpoklic učinkovito orožje proti Trockemu. Upanje, da se bo njegov položaj okreplil, je bilo iluzorno. Čistke so jamčile disciplinirano izvajanje sklepov vodstva sicer manj diskretno, toda bolj učinkovito kot nadzorstvo nad partijskimi odloki.

⁵⁰ Trocki, *Novij kurs*, str. 46.

⁵¹ *Ibidem*, str. 48.

⁵² *Trinadeti sjezd RKP(b)*, str. 157-159.

⁵³ *Trocki L., Verratene Revolution, Zürich 1957*, str. 98.

Treba je bilo poskrbeti tudi za ideološko vzgojo novega partijskega članstva. Na večer pred XIII. kongresom partije je imel Stalin serijo predavanj na Sverdlovski univerzi. Predavanja so bila objavljena v Pravdi aprila in maja 1924 pod naslovom Osnove leninizma. To nepomembno pisanje bi ostalo brez večjega pomena, če ga ne bi napisal generalni sekretar partije. Stalin ga je razglasil za obvezno čtivo za nove člane partije, ki so se tako seznanjali z Leninovo doktrino v Stalinovi interpretaciji.

V poglavju o teoriji je Stalin, ne da bi posebej omenil Trockega, napadel zagovornike permanentne revolucije. Takrat še ni mogel obiti ustaljenega stališča, ki so ga v kasnejših izdajah izpustili ali modificirali, da je mogoče socializem uresničiti le ob mednarodni podpori. Med drugim je zapisal: "Glavna naloga socializma - organizacija socialistične proizvodnje - je doslej izpolnjena. Toda, ali je lahko ta naloga povsem izpolnjena, ali je možna dokončna zmaga socializma v eni sami deželi brez podpore združenih sil proletariata v drugih naprednih deželah? Ne! To ni mogoče!"⁵⁴

Po povratku s Kavkaza se je pokazalo, da spor med voditelji ni zmanjšal ugleda, ki ga je užival Trocki zunaj partije; spoštovanje do njega se je celo povečalo. Na sestankih so ga sprejemali z ovacijami, ki jih ni bilo mogoče primerjati z naročenimi aplavzi, rezerviranimi za uradne osebnosti. Toda trojka ni izpustila iz rok nobene priložnosti, da izpodkoplje njegove pozicije in ga blati s podtikanjem trockizma, ki sploh ni obstajal.

Da bi okrepila ideološki boj s Trockim in njegovimi privrženec, je trojka v aprilu 1924 ustanovila novo partijsko glasilo z naslovom Boljševik. Časopis si je zastavil nalogo, da varuje "čistost principov leninizma" in vodi boj proti poskusom potvarjanja in spodkopavanja njegovih temeljev.⁵⁵

Po prihodu na čelo sekretariata je Stalin vodil premišljeno kadrovske selekcije. Gonilo poslušnosti partijskega aparata je postal karierizem. Poslušnost je bila poplačana z napredovanjem. Če so na katerem mitingu dosegli odstranitev Trockega iz častnega predsedstva, odstranili njegovo sliko iz kakega urada in ob vsaki priložnosti prizadevno odkrivali njegove "napake" in "maloburžoazne deviacije", so bili vnemi primerno nagrajani. Biti sumljiv zaradi "trockizma", je pomenilo izpostaviti se nevarnosti, da izgubiš službo, stanovanje, sredstva za življenje. Vse dotedanje resolucije o delavski demokraciji so postale "kos papirja v zaprašenem fasciklu". Obljubljeni 'novi kurz' je dobival podobo nevarne pošasti in postajal skoraj najtežji zločin proti boljševizmu. V Vojaško-revolucionarnem svetu je Stalin osebno pripravljaval odstranitev Trockega z oblasti.

Trocki je vse to mirno dopuščal in molčal v imenu partijske discipline. Zaradi spoštovanja načel se ni branil, niti ni branil svojih privrženec, da bi jih zaščitil. Njegovega pomočnika v vojski Sklanskega so odstranili s položaja; njegovo mesto je zasedel Frunze. Njegov privrženec v opoziciji Pjatakov pa je postal poslušen instrument Stalinovih manevrov.

Ko se je v maju 1924 zbral XIII. partijski kongres, je aparat sekretariata delal tako dobro, da kot delegat z odločujočim glasom ni bil izvoljen noben privrženec opozicije. Trinajsti kongres naj bi ustvaril stoddotno soglasnost monolitne partije. Njegov glavni cilj je bil notranji obračun z opozicijo. Kot glavni referat je na kongresu nastopil Zinovjev. V svojem dolgovznem govoru je skušal prikazati gospodarski in politični

54 Pravda z dne 30. aprila 1924.

55 Boljševik, št. 1, april 1924, Naši zadači, str. 3.

razvoj sovjetske države. Kot prvi v zgodovini partije od opozicije ni zahteval lojalne podreditve volji večine, temveč preklie njenih stališč. Nekateri delegati so bili na to novost zelo pozorni in so ugibali, kaj bi utegnila pomeniti za bodočnost. Čez nekaj let je ta novost drastično prizadela prav Zinovjeva samega.

Trocki in Preobraženski sta imela na kongresu samo posvetovalni glas. Morala sta poslušati očitke in ostre napade, ker sta med decembrsko kontroverzo branila stališče opozicije. Trocki ni priznal, da je bila njegova kritika napačna.⁵⁶ Priznal je le, da je v svojih ocenah včasih pretiraval. Poskusi Trockega, da bi prepričal Stalinu poslušni avditorij, so pomenili izgubo časa, pa tudi priznanje veljavnosti "dirigirane diskusije" in sankcioniranje te birokratske prevare. V svojem odgovoru Zinovjevu je Trocki fetišiziral partijo kot nekaj dar z neba. Verjetno je tako poskušal prepričati sovražni avditorij, da ni kak "novinec", temveč se svoje odgovornosti zaveda. Rekel je, da je napake zelo enostavno priznati, ne bo pa dopustil, da bi ga k temu prisilili ljudje, ki imajo komaj kaj zasluga za vzpostavitev diktature proletariata. Svojih kritikov ne bo prosil za odpuščanje.⁵⁷

Kljub kritiki so Trockega ponovno izvolili v CK. Po navedbah Eastmana je Zinovjev, ki ga je podpiral Kamenjev, zahteval izključitev Trockega iz politbiroja, čemur pa se je baje uprl Stalin.⁵⁸

XIII. kongres je pomenil konec obdobja omahovanja in zmede, značilne za partijsko življenje od decembra 1922 dalje, ko je Lenin zbolel. V tem času so se člani vodilne skupine tesno povezali, trdno odločeni, da bodo Trockega izrinili od oblasti. Zavedali so se, da so odvisni eden od drugega. Pripravljeni so bili sklepati kompromise med seboj in z drugimi elementi v partiji, da bi utrdili svojo avtoriteto. Trockega so izolirali in premagali na 13. partijski konferenci in na XIII. kongresu.

Usihanje politične moči Trockega je kmalu zrahljalo vezi, ki so povezovale triumvirat. Na XIII. kongresu se je na položaju začasnega voditelja partije utrdil Zinovjev, ki je po XII. kongresu postal vplivna osebnost interregnuma. Kamenjev se je zadovoljil z vlogo drugega v trojki. Stalin pa je kazal vedno večjo egocentričnost, prekanjenost in vztrajnost ter se razglašal za izvajalca Leninove oporoke. Čakal je na trenutek, ko bo lahko v celoti izpolnil svoje ambicije.

Za opozicijo je pomenil XIII. partijski kongres poraz. Kongres so zato ocenjevali kot "mejniki na poti duhovnega osiromašenja boljše vizma". Simpatično za spremembo duhovne klime v Sovjetski zvezi je postalo nekritično hvaljenje samega sebe in zahteve po absolutni enotnosti. Teorija o monolitni enotnosti partije se je razvijala vzporedno z rastjo in krepitvijo organizacijskega aparata, predvsem sekretariata, ki so ga okrepili in deloma reorganizirali.

Po XIII. partijskem kongresu so prešli vsi vzvodi oblasti v Stalinove roke. Za njegov vzpon je bilo izredno pomembno, da je bil na čelu organizacijskega sekretariata - institucije, ki je dobivala poseben pomen. Drugi sekretarji so bili lojalni do Stalina kot nosilca partijske avtoritete in človeka po njihovem okusu.

Poraz opozicije je treba pripisati prvenstveno iluzijam njenih voditeljev. Nič jih ni sililo, da izzovejo preuranjeni udar, katerega možnih posledic niso pravilno ocenili. Niso oblikovali za članstvo konkretnih ciljev. Od vsega začetka so se vrteli v začaranem

⁵⁶ Trinadeti sjezd RKP(b), str. 154-155.

⁵⁷ Podrobno diskusijo glej Britovšek M., *Boj za Leninov dediščino II*, str. 515-545.

⁵⁸ Eastman M., *Since Lenin Died*, str. 128.

krogu, ko so frontalno napadali pozicije birokratskega aparata, namesto da bi ga obšli ali kadrovske izpodkopal. Verbalni agresivnosti ni sledil učinkovit napad. Partija s 351 000 člani, od katerih je bilo 300 000 takšnih ali drugačnih funkcionarjev, ni mogla pristati na ne dovolj premišljeno napoved vojne birokraciji.

Glede na to, da se je birokratska država zrasla z birokratizirano partijo, komunistični monopol oblasti pa je bil nedotakljiv, bi bila reforma režima mogoča ali na osnovi počasnega evolucionarnega procesa ali s hitro revolucionarno akcijo. Opozicija se ni znala odločiti niti za prvo niti za drugo opcijo. Hotela je delovati hitro, toda brez nasilja, kar ji ni dajalo možnosti za uspeh.

Trocki bi moral vedeti, česa so sposobni njegovi nasprotniki, saj je z njimi sodeloval dolga leta. V odločilnem času ni upošteval položaja in nasprotnikov. Kot bорец za demokracijo je bil Trocki ranljiv, ker je v preteklosti sam podpiral brutalne represivne ukrepe proti Delavski resnici in Delavski grupi, v opoziciji pa je zavračal policijske metode in zahteval zdravljenje partije z metodami demokracije. S svojo politiko militarizacije dela in preverjanja sindikatov se ni izkazal kot bорец za demokracijo. Ko je po sprejetju resolucije vsaj na papirju dobil satisfakcijo v politbiroju, je krenil v ofenzivo proti svojim kolegom, nemara samo zato, da ne bi obrnil proti sebi opozicije, ki jo je inspiriral, ni pa je znal zaustaviti ali voditi. Čeprav njegovo odprto pismo vsebuje argumente, potrebne njegovim pristašem, prav tako daje tudi trojki v roke orožje proti njemu. Navidez neizbežen nasprotni udarec ga je pripeljal v položaj obtoženca.

Trocki, čeprav poražen, ni opustil politične aktivnosti in je še naprej vodil ostro polemiko okrog nemškega oktobra. Ob sedmi obletnici oktobrske revolucije je eno leto po neuspehu nemških komunistov Trocki 6. novembra 1924 objavil k tretjemu zvezku svojih zbranih del dolg polemičen uvod pod naslovom Nauki oktobra. Tik pred tem je 2. novembra začela Pravda ostro polemiko proti problematičnim tezam, ki jih je Trocki razvijal v Naukih oktobra.⁵⁹ Proti njemu so začeli objavljati članke, brošure in knjige, katerih avtorji so bile vidne politične osebnosti partijskega življenja. V zgodovini boljševiške partije še nikoli ni kak uvodnik izzival take poplave polemičnih spisov. Buharin je upravičeno zapisal, da je začela nastajati literatura povsem nove vrste.⁶⁰

V Naukih oktobra je Trocki polemično odgovarjal svojim oponentom. Zastopal je tezo, da so poraz nemških komunistov zakrivili nekateri člani ruskega politbiroja. Indirektno je obtožil vodilno grupacijo, da je odgovorna za neuspehe pri uresničevanju notranjega in mednarodnega plana. Čeprav v svojih tezah ni navajal imen, so pomenili Nauki oktobra vojno napoved Zinovjevu in Kamenjevu.

V ideološkem sporu okoli Naukov oktobra je postala partijska zgodovina pomembno orožje tako za vodilno grupacijo, kot za opozicijo. Partijsko zgodovino so začeli prirojevati za aktualne potrebe frakcijskih bojev in jo po potrebi tudi potvarjali.

V Naukih oktobra je Trocki sistematiziral in grupiral svoje poglede, ki jih je pojasnjeval v prejšnjih člankih in govorih. S svojimi tezami je dal povod za nadaljevanje frakcijskega boja. V zvezo proti sebi je obrnil tudi ljudi, ki jim je zdrav razum narekoval, da se distancirajo od Stalina. XIII. kongres je bil zadnji, na katerem so

59 Trocki, Sočinenija III, str. IX-LXVII.

60 Buharinov govor na razširjeni seji IK KI, ki je bila od 31. marca do 6. aprila 1925, str. 354.

predstavniki vodilnega jedra še enotno nastopali. Nekaj dni po kongresu je Stalin že postal tako samozavesten, da je začel deliti ideološke nauke svojima najožjima sodelavcema Zinovjevu in Kamenjevu.⁶¹

Trockemu je spet bolezen preprečevala, da aktivno poseže v boj. Trojka mu je odgovorila z napovedjo vojne trockizmu. Trockega je lahko napadal, kdor je hotel. Diskusiji so dajali ton oblastniki, ki so s poplavo podtikanj in pomislekov polnili ušesa javnosti, ki je hlastala po škandalih. Povsem nepripravljena opozicija je bila prisiljena molčati in čakati, da se vihar poleže. Nestanovitni privrženci Trockega so ga začeli zapuščati in se odrekati svojih "napak". V partijskih krogih se je šušljalo, da je bil Trocki aretiran. Govorili so, da je njegova knjiga zaplenjena in prepovedana in da Uvod ilegalno razmnožujejo. Uradno so zanikali, da nameravajo proti Trockemu izvesti represivne ukrepe. Resnica pa je, da sta dva člana trojke predlagala v politbiroju, naj Trockega izključijo iz partije in ga po hitrem postopku aretirajo. Predlog bi bil verjetno sprejet, če Stalin nanj ne bil dal svojega veta.⁶²

Ko se je 17. januarja 1925 sestal plenum CK, je bila na njem prva točka dnevnega reda obravnava zadnjega nastopa Trockega. V resoluciji so Trockega obtožili ker štirih pregreh in tega, da je pripeljal partijo na rob razcepa. Trocki je bil prisiljen odložiti funkcijo predsednika revolucionarnega vojaškega komiteja in položaj ljudskega komisarja za vojsko. Zagrozili so mu z nadaljnimi disciplinskimi ukrepi, če bi se upiral. Dodelili so mu povsem nepomembno podrejeno mesto na področju elektrifikacije in v zunanji trgovini. Udarec je bil vsekakor težak. Trocki je zapisal: "Brez boja sem predal vojni komisariat, celo z nekim notranjim olajšanjem, da sem nasprotnikom iztrgal iz rok orožje očitkov glede mojih vojaških namenov."⁶³

Toda svojega položaja s tem ni izboljšal. Spet je odšel na zdravljenje na Kavkaz. Izgubiti ni mogel ničesar več.

Privržence Trockega so zadele težke partijske kazni. Po uradih, trgovinah in klubih je začel aparat partije z veliko vnemo odstranjevati slike Trockega; najbolj dalekovidni funkcionarji so jih iz karierističnih pobud zamenjali s Stalinovimi. Opozicija se je morala sestajati napol tajno. Ilegalno so razmnoževali in širili Leninove rokopise, ki so bili pod zaporo: pisma o dezertertvu Zinovjeva in Kamenjeva v Oktobru, zapiske o nacionalnem vprašanju in neobjavljeni Leninov testament. Širjenje te "subverzivne literature" je GPU preprečeval, razširjevalce pa so izključevali iz partije ter metali iz služb in stanovanj. Vzpostavljen je bil režim diktature aparata nad partijo, ki je bila obsojena na molk.

Partija je izšla iz diskusije globoko razdvojena, moralno oslABLJENA in politično diskreditirana. Izpod prekrivala monolitne enotnosti se je izmotaval antagonizem in najavljala se je možnost razcepa. Leto 1924, ki se je začelo z Leninovo smrtjo, se je končalo s padcem Trockega. Izza kulis centralnega komiteja pa so prihajale novice: Trojka razpada. Zinovjev in Kamenov sta v sporu s Stalinom.

61 Britovšek M., Boj za Leninovo dediščino II, str. 611.

62 Jaroslavski E., Aus der Geschichte der KPdSU (Bolschewiki), Hamburg-Berlin 1931, str. 333.

63 Trotzki, Mein Leben..., str. 475-476.